

KRONIKA

NAUJOS KNYGOS

EGZISTENCINIS MĄSTYMAS: TRADICJA IR NAUJAS DAIKTISKUMAS

Visiškai neabejotina, kad vadinamasis egzistencinis mąstymas, greta pozityvistinio, yra vienas ryškiausių mūsų laikų nemarksinės filosofijos bruožų. Kadangi šis mąstymas, bandydamas atsiritoti nuo klasikinės filosofijos mąstymo paradigmos ir skelbdamasis mūsų amžiaus dvasią atitinkančia filosofija, pretenduoja atstovauti visą tikrai šiuolaikinį filosofavimą, tai teoriniu požiūriu labai svarbu atskleisti metodologinę egzistencinės filosofijos prasmę. Šitai aktualu ir socialiniu praktiniu aspektu: egzistencinis filosofavimas, kaip tam tikros istorinės epochos sąmonė, iš esmės yra ir tam tikrą susvetimėjusių visuomeninių santykių tipą kvestionuojanti filosofija. Vadinasi, egzistencinio mąstymo tikrojo, daiktinio turinio aiškinimas negali būti socialiai neaktulus.

A. Šliogeris savo monografijoje¹ ir iškelia svarbų tiek teorškai, tiek socialiai praktiškai uždavinį — išryškinti metodologinę egzistencinio mąstymo struktūrą, atskleidžiant jo objektyvų, daiktinį turinį. Turint galvoje, kad egzistencinis mąstymas tam tikru atžvilgiu yra klasikinio mąstymo antipodas tiek struktūros, tiek ir turinio prasme ir tai, kad aukščiau nurodytu aspektu jis yra beveik netyrinėtas, nesunku suprasti, jog A. Šliogeris turi eiti pakankamai painiu ir mažai pramintu keliu. Pirmiausia jam tenka kiek griežčiau struktūriškai neapibrėžtuose egzistencinio mąstymo labirintuose surasti bendrą, metodologinį šio mąstymo karkasą. Kadangi įprasti, klasikiniai filosofinio mąstymo standartai bei terminai čia nelabai tinka, autoriui tenka daug ką naujai kurti. Kita vertus, egzistencinio mąstymo metodologijos rekonstrukciją sunkina ir labai marga, visuomet kažkiek individuali bei nepamokanti

janti šios filosofijos konkrečių atstovų filosofavimo maniera ir tos intencijos, kurias jie suteikia savo filosofijai. Žodžiu, norint rekonstruoti metodologinę egzistencinio mąstymo struktūrą, tenka, nuosekliai vadovaujantis dialektiniu materialistiniu požiūriu, įžengti į pačias egzistencinio mąstymo gelmes, o ne samprotauti apie šį mąstymą operuojant tam tikra prasme jam svetima klasikinio mąstymo kalba arba kartais gana įdomiais, tačiau mažai informatyviais filosofijos istorijos ar net atskirų filosofų biografijos faktais. Beje, taip neretai ir pasitaiko tyrinėjimuose, liečiančiuose egzistencializmą: jis dažniausiai arba aprašinėjamas remiantis klasikinio mąstymo parametrais arba tiesiog atpasakojamas operuojant tarytum neabejotina, autentiška medžiaga, tariant, jog ji pati savaime pajėgi atskleisti tikrąjį egzistencinio mąstymo turinį. Bet iš tikrųjų nei vienu, nei antru atveju neužčiuopiama egzistencinio mąstymo autentiška prasmė. Geriausiu atveju čia gali būti naiviai patikima tais lozungais, kuriais puošiasi egzistencinis mąstymas. Todėl A. Šliogeris, savo monografijoje sugebėjęs išvengti, sakytume, vos ne įprastų nuostatų, kuriomis vadovaujama tyrinėjant ne tik egzistencinį mąstymą, bet ir kitas nemarksinės filosofijos atmainas, nusipelno paties geriausio pagiriamąjo žodžio.

Pasirinkęs metodologinį egzistencinio mąstymo tyrinėjimo aspektą, autorius atitinkamai konstituuoja visą knygos struktūrą. Pradedama klasikinio filosofinio mąstymo esminių bruožų bei socialinės praktinės jo prigimties aptarimu, šio mąstymo krize ir prielaidų naujai — egzistencinei, antiracionalistinei mąstymo paradigmai atsirasti aiš-

¹ Šliogeris A. Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas. — V., 1985. — 277 p.

kinimu. Po to, jau antrajame knygos skyriuje, nuosekliai istoriškai parodomi esminiai egzistencinio mąstymo struktūros ypatumai. Šiam reikalui visiškai pamatuotai pasirinkami tipiškiausi egzistencinio mąstymo paradigmos atstovai: S. Kierkegoras, E. Huserlis, M. Heidegeris ir K. Jaspersas. Trečiame skyriuje, operuodamas jau išryškintais egzistencinio mąstymo struktūros ypatumais, A. Šliogeris išsifruoja objektyviąją, daiktinę egzistencinio mąstymo prasmę.

Mūsų nuomone, tokia knygos struktūra pakankamai paranki realizuoti čia keliamą uždavinį. Autorius, priešingai negu mano patys egzistencialistai, labai tikinamai parodo egzistencinio mąstymo ryšį su ankstesne filosofija bei besikeičiančiomis praktinio visuomenės gyvenimo sąlygomis. Kaip tik šiame istoriniame kontekste egzistencinis mąstymas neatrodo pramuštgalviškas paradoksas, arba, kaip dažnokai pasitaiko mūsų filosofinėje literatūroje, kažkoks absurdas, prieštaraujantis sveikam žmogaus protui. Egzistencinis mąstymas — tam tikros socialinės praktinės struktūros išraiška, jos sąmonės dalis. Kadangi ši struktūra individui svetima ir anonimiška, tai suprantama, jog ir ją išreiškianti sąmonė negali būti kitokia — ji irgi iš dalies iracionali, grynai transcendentinė. Knygoje, mūsų galva, tvirtai pagrindžiama mintis, jog egzistencinis mąstymas nėra vien iracionalizmas, būdingas vadinamajai egzistencialistinei filosofijai. Šis mąstymo stereotipas, kiekvienu atveju kažkiek savitas, būdingas visai humanistiškai orientuotai filosofijai, pradedant V. Diltejaus „gyvenimo filosofija“ ir baigiant hermeneutika bei fenomenologija. Labai svarbu pabrėžti, kad ši mintis A. Šliogerio knygoje ne deklaruojama, o nuosekliai moksliskai argumentuojama. Vienu iš didžiausių recenzuojamos knygos privalumų, matyt, ir derėtų laikyti jos mokslinį korektiškumą: visi čia aptariami dalykai yra rimti, solidūs, o ne iš piršto išlaužti.

Vadovaudamasis marksistinės metodologijos nuostata, jog idėjos visuomet tėra praktinio žmonių gyvenimo sublimatai, monografijos autorius, nukreipdamas žvilgnį į visą filosofinės minties istoriją, parodo, kaip realus, daiktiškas socialinio praktinio gyvenimo turinys, patiems filosofams šito net ir nesuvokiant, buvo išreiškiamas atitinkama „filosofijos kalba“. Ir egzistencinis mąstymas nesudaro išimties: jis yra tam tikros istorinės epochos vaisius — susvetimėjimo apogėjų pasiekusios visuomenės saviraiška ir

todėl objektyvi šios visuomenės kultūros dalis.

Tik pritarimą gali kelti ir kelia A. Šliogerio sugebėjimas painiuose, neretai jausmais nuspalvintuose, vos ne beletristinė kalba išreikštuose egzistenciniuose apmąstymuose surasti loginę tvarką, t. y. išversti egzistencinius samprotavimus į normalią teorinę kalbą. Ir šiuo atžvilgiu recenzuojama knyga gali būti laikoma egzistencinio mąstymo dekodavimo vadovėliu. O kadangi monografija tam tikru pjūviu liečia ir visą filosofinės minties istoriją, tai ji puikiausiai gali būti ir filosofijos istorijos metodologinės analizės padėjęju.

Teorinės ir socialinės praktinės raidos kontekste analizuodamas egzistencinį mąstymą, A. Šliogeris parodo, kad šis mąstymas iš esmės tik savaip bando kelti bei spręsti būties ir pažinimo problemą: kad ir kaip besistengia egzistencinio mąstymo reprezentantai, jiems nepavyksta pabėgti nuo klasikinių filosofijos klausimų. Todėl ta plačiai iškeruojusi nuomonė, kad egzistencinis mąstymas — grynai iracionalus, knygoje tikslinama jis yra tam tikro tipo racionalizmas, nepaaiškinamas klasikinio mąstymo standartais. „Egzistencijos filosofija, — rašo A. Šliogeris, — maištauja ne prieš racionalumą apskritai, o prieš tam tikrą, tradicinėje filosofijoje ir mokslinėje gamtotyroje įkūnytą racionalumo tipą ir pretenduoja atstovauti kitokiam, neobjektiniam mąstymui, siekti kitokio racionalumo“ (p. 12). Taigi, ne pabėgdamas nuo racionalumo, o tik realizuodamas tam tikrą jo atvejį, egzistencinis mąstymas negali visiškai atsisakyti ir bendrųjų tikrovės aiškinimo problemų. A. Šliogeris savo knygoje niekais paverčia vos ne chrestomatine tapusią, bet labai paviršutinišką nuomonę, jog egzistencinė filosofija liečia tik žmogaus egzistencijos klausimą ir, vadinasi, apsiriboja tik socialine problematika — nuomone, kuri kyla griežtai atribojant bendrafilosofinę ir socialinės filosofijos problematiką. Knygoje parodoma, kad egzistencialistų pastangos apmąstyti visą tikrovę egzistenciškai, arba, galima drąsiai sakyti, grynai vertybiškai ne tik sudaro jų filosofijos specifiką, bet ir sukelia didžiulius sunkumus, kuriuos įveikti jų metodologinė pozicija yra aiškiai per silpna. Šių sunkumų įveika nėra grynai teorijos reikalas. Tai galų gale praktikos problema. Todėl egzistencinis mąstymas, matydamas čia tik teorinę problemą ir bandydamas ją spręsti kaip

teorinę problemą, neišvengiamai atsiremia į idealizmą.

Narpliojant egzistencinio mąstymo gijas, A. Šliogerui teko atlikti tikrai nelengvą darbą. Pirmiausia giliai išstudijuoti pakankamai gausią, struktūriškai praskydusių ir vien dėl to jau labai painią egzistencialistinę filosofinę literatūrą. Atrenkant, analizuojant bei metodologiškai ją apmąstant, autoriui reikėjo sukurti nemažai sąvokų bei terminų, kurių iki šiol lietuviškoje filosofinėje vartosenoje nebuvo. Mūsų nuomone, autorius su lietuviškos egzistencinio mąstymo terminijos sukūrimo uždaviniu iš esmės susidorojo, per daug nenukrypdamas nei nuo originalo, nei nuo lietuvių kalbos normų. Monografija parašyta gyvai, vaizdingai, o ne sausai akademiškai. Siuo atžvilgiu A. Šliogeris lyg ir perteikia egzistencialistų kalbos manierą (žinoma, be jos mistinių, neapibrėžtų įmantrybių). Tiesa, knygos autorius, kurdamas egzistencinio mąstymo lietuvišką terminiją, kartais gal kiek per daug įsibėgėja ir naujų žodžių kūrėjo ar kiek neįpras-

to jų vartotojo aistros nepraranda net ir tuomet, kai šito, mūsų nuomone, visai nereikia, t. y. kai turime nusistovėjusius, visuotinai vartojamus žodžius. Bet, kita vertus, sunku ir, matyt, neįmanoma išvengti čia tam tikro susižavėjimo jau vien dėl to, kad bene pirmą kartą lietuvių tarybinėje filosofinėje literatūroje autoriui tenka sukurti tiek daug naujo lietuviškoje terminijoje.

Nesuklysimė pasakydami, kad A. Šliogerio monografija „Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas“ yra rimtas įnašas į mūsų filosofiją. Ji moksliskai solidžiai nušviečia vieną iš ryškiausių šiuolaikinio nemarksistinio filosofavimo pusių — egzistencinį mąstymą. Ši knyga neabejotinai pasitarnaus tiek šiuolaikinio žmogaus bei jo istorinės situacijos supratimo reikalui, tiek ir tolimesniam įvairių filosofijos krypčių marksistinio interpretavimo plėtojimui. A. Šliogerio monografija — gražus pavyzdys, kaip dera tyrinėti nemarksistinę filosofiją.

J. Karosas

SOCIALINĖ TEORIJA — DĒSNINGAS ISTORIJS KŪRINYS

1966 m. „Minties“ leidyklos išleista A. Lozuraitis knyga „Metodologiniai marksistinės socialinės filosofijos bruožai“ yra antras darbas, (pirmas — „Materialistinio istorijos supratimo pagrindai“. V., 1968), kuriame autorius sistemiskai, bet netradiciškai išdėsto pagrindinius marksistinės socialinės filosofijos klausimus. Palyginti su pirmuoju, šis darbas dvigubai platesnis apimtimi, visapusiškiau aptariami visuomenės, kaip pažinimo objekto, ypatumai, jos materialinės ir dvasinės raidos, socialinių institutų kaitos istorinis sąlygotumas, o ideologinis procesas ir dvasinis visuomenės gyvenimas iš esmės naujai permąstyti. Šis knygos skyrius bene labiausiai sudomina skaitytojus. Jame parodoma, kaip visuomenės ir individo ideologinio susvetimėjimo formos susijusios su realia jų būtimi, su socialinių jėgų viešpatavimu žmonėms. Originalus yra ir paskutinis skyrius „Visuomenės istorija ir žmonių veikla“.

Turbūt nesuklysimė pasakę, kad pagrindinė problema, kurią įvairiais aspektais, aptardamas įvairius socialinius reiškinius ir procesus, analizuoja knygos autorius, yra socialinių santykių susvetimėjimas, jo priežastys ir padariniai bei praktinė ir teorinė veikla, kuria stekiama jį įveikti. Vadovau-

damas K. Markso mintimi, kad reali socialinės teorijos prielaida yra ne teorija, o praktika, A. Lozuraitis įtikinamai parodo, kad socialinių santykių susvetimėjimui įveikti vien mokslo nepakanka, kad pačioje visuomenės raidoje turi atsirasti jį įveikti suinteresuotos jėgos, kurioms mokslas gali tik padėti įsisąmoninti savo padėtį ir iš jos išplaukiančius tikslus.

Visuose savo darbuose įvairiais aspektais tyrinėdamas teorijos ir praktikos santykį, A. Lozuraitis ir šlame nuosekliai plėtoja savo koncepciją. Prasminga jam tik tokia teorija, kuri aiškina visuomenę kaip materialią struktūrą su jai būdingais prieštaravimais, kylančiais iš materialinių jos gyvenimo sąlygų, kuri ne siekia pateikti mąstymo sukonstruotą idealų jos modelį, o bando mąstymu atskleisti realias socialinių procesų prielaidas ir jų raidos tendencijas.

Autorius specialiai nagrinėja šių laikų socialinių teorijų įvairovės, kurioje išskirtinos dvi pagrindinės tendencijos — natūralistinė, siekianti visuomenės tyrinėjimui pritaikyti gamtamokslinius arba jiems analogiškus metodus, ir subjektyvistinė, kategoriškai neigianti tokių metodų taikymo galimybę, bene vienintele socialinio pasaulio realybe laikanti žmogaus sąmonę. Mark-